

vreme je bilo ljubazno prema nimfeti

(»Lolita« posle 30 godina)

erika jong

»Lolita je slavna, ne ja« rekao je Nabakov jednom od brojnih novinara koji su došli da ga intervjuišu posle skandaloznog uspeha »Lolite«. I kao toliko puno Nabakovljevih izjava, to je bila i istina i slika istine u ogledalu. Lolitina slava učinila je njenog stvoritelja »trgovačkom markom« — da upotrebimo taj tužni savremeni izraz — i pridev.

Vladimir Vladimirovič Nabakov, alias V. Sirin (Voloda za svoje prijatelje), rođen na Šekspirov rodendan, 1899, postaje slavan 1958—59, u dosta zreloom dobu šezdesete, preko ozloglašnosti njegove fiktivne čerke Lolite, Doli, Dolores Hejz, mekog tamnog tela poput šteneta i isto tako mirisa divljači.

Kao većina čuvenih književnih dela »Lolita« je osvojila svet zbog pogrešnih razloga. Mislilo se da je prljava. Imala je to zajedničko sa »Odisejem«, Milerovim »Obrtnicima«, »Ljubavnikom Ledi Ceterli«, ona je zadobila svoje strasne zagovarače time što je banalna. Dok je doprla do svesti široke publike, imala je reputaciju da je skandalozna knjiga o skandaloznom predmetu: strast jednog postarijeg pokvarenjaka prema 12-godišnjoj devojčici.

Kao neko čiji je književni debi bio takođe ogrezao u skandal, poznajem intimno ambivalentna osećanja jednog autora koji stiće široku slavu i komercijalni prijem putem nesporazuma motiva. Ma koliko da čovek želi renome koji bestselerstvo daje, gorko slatko je zadovolje ga time što se misli da ste pervezni. Samo to objašnjava Nabakovu polupodrugljivu referencu na »Lolitinu« slavu. Nabakov je znao da je rmbosao u vinogradima muze još od mladosti. Publika nije. Nabakov je znao da je preveo »Alisu u zemlji čuda« na ruski, publika nije. Sa 11 izvanrednih romana, studijom o Gogolju, jednom autobiografijom, brojnim kratkim pričama, pesmama i prevodima iza sebe, autor »Lolite« teško da je bio literarni početnik. Njegov identitet kao romansijera, pesnika i literarnog učenjaka je bio brušen i glačan na tri jezika, pošto je privatno štampao svoje pesme u Petrogradu u petnaestoj, i preživeo više trauma; onda iznenadna slava. Velikodušni, zabavljeni, samopodrugljivi način kako je reagovao na »Lolitino« uzletanja u zvezde, sadrži u sebi sve paradokse karijere bogate paradoksima, karijere koja se čini da ima pravu simetriju, ravnotežu i ironiju samih njegovih romana.

Skoro je suvišno predstavljati »Lolitu« — čak i na njen trideseti rodendan — jer je Nabakov, koji je mislio da autor treba da kontroliše svet svoje knjige sa božijim autoritetom, predvideo svu moguću prednju (i zadnju) materiju koju bi svaki čitalac mogao da poželi.

Imamo podsmehljivi uvod »Dr Džona Reja, mladeg«, satiru od učenjačkom psihoblebetanju i tendencioznom moralisanju, dve stvari koje je Nabakov mrzeo isto onoliko koliko se gnušao nestručne frojdovske simbolizacije u književnoj kritici. Kako je često govorio svojim studentima i onima koji su ga intervjuisali: »Osloni se na iznenadno ježenje sitnih dlačica na leđima«. »Pazi se pomodne poruke«. »Upitaj se da nije simbol koji si otkrio tvaj sopstveni otisak stopala« Pošto je pisao da bi postigao ono što je nazivao »estetskim blaženstvom« pošto je verovao da se književno delo nalazi u detaljima, »božanskim detaljima«, on je želeo da njegovi čitaoci »miluju detalje« u njegovom sopstvenom delu kao što je on, kao profesor književnosti, učio svoje studente da miluju detalje Tolstoja, Puškina, Gogolja, Čehova, Kafke, Flobera, Prusta.

Njegovo igranje uloge »Džona Reja« u predgovoru »Lolite« je jedna od najvidnijih književnih parodija, i njegov sopstveni pogovor »O knjizi naslovljenoj »Lolita« je, verujem, poslednja reč o predmetu senzualnog naspram pornografskog. Uvek se pitam zašto nije češće citiran u tim beskrajinim, predvidljivim i anestetizirajućim debatama koje se vode o prirodi pornografije i erotike (a na koje sam ja neizbežno pozivana).

Evo Nabakova o tom turobnom predmetu:

»Dok je istina da u staroj Evropi, i duboko u osamnaestom veku. . . obazriva razvratnost nije bila nedosledna sa bljescima komedije, ili jake satire, ili čak sa poletom finog pesnika u razvratnom raspoloženju, isto je tako tačno da u moderna vremena izraz »pornografija« konotira mediokritetstvo, komercijalizam i izvesna striktna pravila naracije. Obscenost se mora upariti sa banalnošću jer svaka vrsta estetskog uživanja mora da bude u potpunosti zamenjena prostom seksualnom stimulacijom koja traži tradicionalnu reč za direktne akcije na pacijentu. Pornografer mora da prati stara kruta pravila da bi njegov pacijent osećao istu bezbednost zadovoljstva kao što, na primer, ljubitelji detektivskih priča osećaju — priče, u kojima, ako ne pazite, pravi ubica može da se preobrazi u umetničku originalnost. . . Tako se, u pornografskim romanima, akcija mora da ograniči na kliširane kopulacije. Stil, struktura, imaginacija ne smeju nikada da skrenu čitaoca od blage žudnje«.

Ljudi koji ne mogu da prave razliku između te vrste masturbirajuće stimulacije i imaginativne književnosti zaslužuju, u stvari, dubre koje dobijaju. Ježenje sitnih lednih dlačica je ovde problem, a ne, kako se obično pretpostavlja, druge vrste otoka.

Nabokov je mislio o »Loliti« kao o svom najboljem romanu na engleskom i pokušavao je da ga napiše još od svojih berlinskih dana. (Možda se književni umetnik rađa kao žena sa svim svojim jajašcima prisutnim u svojim folikulama, moraju samo da sazreju i da puknu — i zrelost je sve. Ali katkad je potrebno pola života da one sazreju). Nabokov je počeo ono što će postati »Lolita« kao novelu na ruskom nazvanu »Volšebnik«, koju je napisao u jesen 1939. Bio je to njegov poslednji rad na ruskom, i njegovo poslednje delo napisano u Evropi, pre nego što su on, njegova žena, Vera, i njihov sin, Dmitri, imigrirali u Ameriku 1940.

U »Volšebniku« su svi elementi »Lolite« prisutni. Centralno-evropski ljubavnik, nimfeta, tema venčanja njene majke, ali u »Volšebniku« himfetin neimenovani ljubavnik (koji kasnije postaje Lambert) gine pod kamionom, ne nimfetina majka. Nabokov tvrdi da je uništio »Volšebnika« uskoro pošto se preselio u Ameriku. Ali, očigledno da ga je njegovo sećanje prevarilo, pošto se novela pojavila u njegovim fajlama i bila objavljena 1986.

Jedna od mnogih veličina »Lolite« jeste evokacija američkih predela, američkog žargona, američkih tinejdžera iz pedesetih — sve videno svežinom koju samo dvaput prognani Evropljanin može da donese. Razlika između »Volšebnika« i »Lolite« jeste razlika između razglednice Venecije i Tarnerove slike iste scene — sva razlika na svetu — i ona postoji u detaljima, božanskim detaljima. Čak i pre »Volšebnika«, ideja o Loliti je bila prisutna u Nabokovljevoj imaginaciji. U »Daru« nabokovljevom autobiografskom romanu na ruskom (koji je objavljen u nastavcima u Berlinu 1937-8, i celosti 1952. u Njujorku), postoji to začuđujuće predosećanje »Lolite«

»Ah, kad bi samo imao jedan ili dva trika, kakvu bih novelu isterao! Iz stvarnog života. Zamisli ovu stvar: jedan stari ker — ali još u najboljim godinama, vatren, žedan sreće — upoznaje udovicu, i ona ima čerku, još malu devojčicu — znate šta hoću da kažem — kad još ništa nije oblikovano, ali ona već ima onaj način hodanja koji te izluduje — parče devojke, veoma lepe, blede, sa plavim ispod očiju — i naravno, ona čak i ne gleda starog jarca. Šta da se radi? Pa, nema mnogo razmišljanja, on iznenada ustaje i ženi udovicu. Okej. Svi troje počinju da žive. Ovde možete da idete beskonačno — iskušenja, većito mučenje, svrab, lude nade, i pucanj — pogrešno iskalkulisano. Vreme leti, on postaje stariji, ona cveta — i nema kobasice. Samo prolazi pored i oprli te prezirnim pogledom. Eh? Osećate li tu jednu vrstu dostojevskijanske tragedije? Ta se priča, vidite, desila mom velikom prijatelju, odavno u vilinskoj zemlji kada je stari kralj Kol bio vesela stara duša«.

Jezik »Lolite« je začuđujući na svoj način kao jezik »Odiseja« ili »Paklene pomorandže«. Nabokov ima isti leksikografski svrabež. »Lolita« obiluje divnom leksikografskom, kristalnim kovanicama, raskošnim pravljemjen lista — sve simptomi ušičenosti reči. »Nimfeta« je bila kovanica ovog romana, kao što su i mračnije »libisan«, »pederastrija«, »nimfijstvo«, i telo poput šteneta. (Francuski kritičari su skrenuli pažnju da je Ronsar upotrebio reč »nimfeta« što znači mala nimfa — činjenica koju je Nabokov znao — ali je koristio svoj engleski termin u drugačijem smislu).

»Lolita« je roman o opsesiji. Predmet teško da je bio novi za Nabokova iako je oblik koji opsesija uzima nov u ovom romanu: nimfijstvo. Luzhin u »Odrani« je opsednut šahom? Sebastijan Najt u »Pravom životu Sebastijana Najta« književnom besmrtnošću, Kinbote u poslednjem romanu »Bleda vatra« ponovnim osvajanjem Zemljan kraljevstva, Herman u »Očaju«

ubistvom svog dvojnika, Fjodor u »Poklonu« transcendencijom vremena kroz književno stvaralaštvo.

U »Govori, sećanju«, svojoj autobiografiji, Nabokov naziva samoga sebe »hronofobijcem« (još jedna od njegovih privlačnih kovanica), i u velikoj meri »Lolita« je knjiga o hronofobiji, svakim svojim delićem, kao što su Šekspirovi soneti o promenljivosti i prolaznosti mladosti i lepote.

Hambert Lambert voli nešto što po definiciji ne može da traje. To prepubertetsko stanje koje naziva nimfijstvom traje u najboljem slučaju od 9 do 13, prolazne četiri godine, a često i manje. Medeno nijansirana ramena, pupoljaste dojke, braonkasti miris tinejdžerke-nimfete — sve je to osuđeno da nestane kada postane žena, što Lambert prezire, svaki delić, isto onoliko koliko obožava nimfijstvo. Hambertova dilema veoma ističe dilemu svih opsednutih ljubavnika. Osuđen je da nikad ne poseduje ono što voli. To se ne može posedovati, jer ga vreme čupa od njega čak u trenutku kad on to poseduje.

Ovde je nevaljalac vreme. A dilema jeste dilema smrtnog ljudskog bića koja predviđa svoju sopstvenu smrt. Nije koincidencija to što je toliko mnogo Nabokovljevih heroja osuđeno, a toliko puno njegovih romana uobičajeno u vidu posthumnih autobiografija. Njegovi predmeti i nisu ništa manje do nepostojanost i vreme, Eros i Smrt, siže-bizanci svih poezija muza.

Hambert Lambert je, kao toliki mnogi Nabokovljevi naratori, čovek opsednut jednom nepovratnom prošlošću. Kad ponovo pronalazi svoju nimfetu u Ramsdeju (čak su i mesta koja se spominju u »Loliti« puna seksualnog nagoveštaja i ironije), on smesta prepoznaje da je otkrio reinkarniranu suštinu svoje rivijske ljubavi prema detencetu koje je nastradalo od tifusa pre više decenija.

»Bilo je to isto dete — ista slabašna ramena boje meda, ista svilkasta gipka gola leđa, ista kestenjasta kosa na glavi. Crna marama sa šarama polke uvezana oko njenih grudi skrivala je od mojih staračkih majmunskih očiju, ali ne od pogleda mladog sećanja, mladalačke grudi koje sam stiskao jednog besmrtnog dana. I, kao da sam bio bolničarka iz bajke neke male princeze (izgubljene, kidnapovane, otkrivene u ciganskim dronjcima kroz koje se njena golotinja smešila kralju i njegovim hrtovima), prepoznah majušni tamnomrki mladež na njenom boku. Sa poštovanjem i uživanjem (kralj plače od radosti, trube odjekuju, bolničarka je pijana) videh ponovo njen divni, uvučeni truh, gde su mi usta kratko zastajala na putu ka jugu, i te dečake bokove na kojima sam ljubio otisak koji je ostavio pojas njenog šorca — onog poslednjeg ludog besmrtnog dana iza »Rozikastih stena«. Otada sam proživio dvadeset pet godina, smanjivale su se u treperavu tačku i nestale.«

Vreme je ono što on želi da ukine. Vreme je neprijatelj svih ljubavnika. Opsesija ima svoj sopstveni život: predmet, ma koliko se činio nezamenljiv i poseban, može da se promeni, mada je u prirodi opsesije da to ne prizna.

Hambertova opsesija »Lolito« je bila poredena sa mnogim stvarima: opsesijom umetnika kreativnim procesom, sakupljačem leptira svojim primercima, prognanikom sa sticajem izgubljene domovine (karakteristična Nabokovljevska tema). To je sve to, i više. A ipak, knjiga deluje, pre svega, jer je to tako jasno, pričom o čoveku izludenom jednom nemogućom ljubavlju, nemogućom ljubavlju prema jednom nemogućem predmetu: banalnoj devojčici koja ga zove »jarčiću«. Nisu li sve nemoguće, opsesivne ljubavi neobjašnjive drugim ljudima? Da li naši prijatelji ikada razumeju šta mi vidimo u njima? Nije li ta neobjašnjivost čudo i užas opsesivnih ljubavi?

Priča o objavljivanju »Lolite« je skoro isto toliko Nabokovljevska kao bilo koja kreacija Vladimira Nabokova: čini se skoro kao slučaj iz života koji imitira umetnost.

Nabokov je završio »Lolitu« u proleće 1954. i »odmah je počeo da traži izdavača«. U Sjedinjenim Državama 1954. godine (kada sam i ja sama bila u nimfijstvu, iako sam bila više književno nimfeta nego Lolita), bilo je nemoguće nabaviti primerak Džon Klilendovih »Memoara žene za zadovoljstvo« van čitaonice sa rečkim knjigama koledžske biblioteke ili privatnog dilera erotikom. (Pokušala sam). »Rakovu Obrtnicu« i »Ljubavnika Le-di Četerli« niste mogli da kupite u svojoj lokalnoj knjižari. Najžešći seksualni priručnik dostupan uzbuđenom adolescentu bio je »Ljubav bez straha« od Justasa Česera, M. D. i »Kamen za Deni Fišer« od Harolda Robinsa što je najdalje do čega smo došli u okviru književnog seksualnog obrazovanja. Čak je i Norman Majler, u »Goli i mrtvi« morao da napiše »jegati« umesto vi znate šta. Iako je bio daleko eksplicitniji u »Parku Jelena« (1955), skupo je to platio po prikazima.

Nije onda iznenadujuće da su rukopis »Lolite« odbacila četiri velika njujorška izdavača (Viking, Sajmon i Suster, Nju Dajrekšens i Farar, Straus i Giru). Mada nije sadržavala nijednu »bezobraznu reč«, »Lolita« je bila prava nova kreacija, a is-

tinski nove kreacije obično ne idu dobro kod glavnih izdavača u bilo kom dobu. Ne samo da je »Lolita« obrađivala zabranjene opsesije, »Lolita« je, pre svega, bila književnost. Američkom puritanizmu je ugodnije sa seksom kad je ovaj u jarku nego kad se diže na nivo umetnosti.

Ono što još više začuđuje nego reakcija izdavača jeste početni odziv Nabokovljevih prijatelja Edmunda i Elen Vilson i Meri Makarti na ovo remek-delo, za koje je sam Nabokov mislio da je »daleko moje najbolje delo na engleskom«. Zaprepašćeni smo kad pročitamo u pismima Nabokov — Vilson da je Edmund Vilson napisao Nabokovu o »Loliti«. »Manje mi se sviđa od bilo čega tvoga što sam pročitao«, a da je Meri Makarti, koja nije završila rukopis, nazvala tekst »strašno prljav — skroz naskroz«.

Pa, reakcije čak i najvećih pisaca na knjige njihovih savremenika nisu uvek objektivne i to iz više razloga od kojih nisu svi iz zavisti. Za svakog Ezru Paunda, Entoni Barousa, Džona Apdajka ili Henri Milera, koji su dovoljno otvoreni da pohvale novo, postoje hiljade Edmunda Vilsona koji kažu: »Želeo bih da knjiga može više da mi se dopadne«. Suviše često autori napadaju novo s prezrivim tonom, najavljujući ga kao dosadno, aljkavo, ili vulgarno, samo zato što donosi svežinu i vitalnost jeziku.

Da Edmund Vilson nije nazvao knjigu »odvratnom«, »nestvarnom« i »suviše neprijatnom da bi bila smešna«, da nije preneo to osećanje na svog sopstvenog izdavača, istorija objavljivanja »Lolite« bi možda bila drukčija. Ovako je sudbina — koja je tako važan lik u »Loliti« — sredila da »Lolita« ima svoje prvo objavljivanje na engleskom, u Francuskoj, 1955. pod pokroviteljstvom Olimpije Presa Morisa Žirodiasa (naslednik očevo Obelisk Presa, izdavač Henri Milera). Žirodias, otac i sin objavljivali su, još od tridesetih, književnu erotiku i ne toliko književnu erotiku za prognano tržište u Parizu. Iako su ga neki osuđivali kao porno kralja, drugi hvalili kao »Lenjina seksualne revolucije«, činjenica ostaje da je Moris Žirodias bio dovoljno hrabar da objavi Vilijama Barousa, Samjuela Beketa, Žana Ženea, J. P. Donlivia, Nikosa Kazantzakisa i Nabokovljevu »Lolitu«, dok su se drugi suviše plašili cenzure da bi to pokušali. Tiraž je bio mali, možda samo 5.000 primeraka, ali dovoljno veliki da je Graham Grin našao primerak i izjavio u londonskom Tajmsu da je »Lolita« jedan od tri najbolja romana 1955. (On je bio taj koji je dao neku vrstu književnog blagoslova knjizi kakvu će kasnije Džon Apdajk i Henri Miler da daju »Strahu od letenja«).

Graham Grin je video literaturu i jezik tamo gde su drugi videli samo perverziju i pornografiju. »Lolitin« eventualni trijumf se najzad može trasirati do njegove intervencije. Posle njegovog otkrića »Lolite« Džason Epstein je objavio delove romana u Ankvor Rivjuu, a posle toga Valter Minton iz Patnama i Džordž Vajdenfeld i Najdžel Nikolson (i firme koja je nosila njihova imena) ušli su u aranžman sa g. Žirodiasom da bi objavili »Lolitu« u Sjedinjenim Državama, Engleskoj i Kanadi.

Uveliko se pretpostavljalo da će »Lolita« izazvati legalnu akciju i u Engleskoj i u Sjedinjenim Državama (edicija Olimpije Pres je u jednom momentu čak bila zabranjena u Parizu na traženje britanskih vlasti), a o romanu se diskutovalo u britanskom kabinetu, ali je objavljivanje nastavljeno bez legalnih smetnji (zabrana na Novom Zelandu je kasnije došla).

Do objavljivanja u Sjedinjenim Državama je došlo 21. jula 1958. (Patnam), a knjiga je izbila na prvo mesto na listi bestselera Njujork Tajmsa u januaru 1959, kad ju je pomerilo sa tog mesta jedno drugo čedo iz Rusije »Dr Živago« Borisa Pasternaka.

Većina »Lolitinih« prikaza je poklonila više pažnje »feri Lolita« nego knjizi. Jedini izuzetak je bila Elizabet Džejnvej koja je pisala prikaze knjiga u Njujork Tajmsu, a koja je shvatila da je tragikomedia šekspirovska po prirodi.

»Hambertova sudbina se meni čini klasično tragična, naj-savršenije ostvareni izraz moralne istine koju je Šekspir sumirao u sonetu koji počinje, »Trošenje duha u rasulu srama/jeste žudnja u akciji«, sve do detaljne izrade Šekspirovih prideva, »krivokletnički, ubistveni, krvavi, puni prigovora«. Lambert je heroj sa tragičnom mrljom. Lambert je svaki čovek koga gura želja, koji toliko jako želi svoju Lolitu da mu nikada ne pada na pamet da je posmatra kao ljudsko biće, ili kao bilo šta drugo osim meso sačinjeno od sanjarenja i maštanja — što je večna i univerzalna priroda strasti«.

Velika stvar u vezi s remek-delima jeste da se čini da su ona uvek postojala, bez suprotstavljanja. Uvredljiva, neizbežna, beskrajno nanovo čitljiva »Lolita« u tridesetoj je isto tako mlada kao što je bila poput svetlucanja u očima njenog autora. Ona je, u stvari, pobedila vreme — svog neprijatelja, svoju inspiraciju.

Sa engleskog: Nadežda Obradović